

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ فلسفه

فصلنامه «علمی» انجمن تاریخ فلسفه

سال یازدهم، شماره سوم، زمستان ۱۳۹۹ [پیاپی ۴۳]

صاحب امتیاز: انجمن علمی تاریخ فلسفه
مدیر مسئول: آیت‌الله سیدمحمد خامنه‌ای
مدیر اجرایی: مهدی سلطانی گازار
مترجم انگلیسی: دکتر رؤیا خوبی
اعضای هیئت تحریریه:
ناشر: بنیاد حکمت اسلامی صدرا
سر دبیر: دکتر حسین کلباسی اشتری
ویراستار فارسی: مهدی ابوطالبی یزدی
ویراستار انگلیسی: دکتر علی نقی باقرشاهی

قاسم پورحسین درزی، دانشیار فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی
عبدالرزاق حسامی‌فر، استاد فلسفه دانشگاه بین‌المللی امام خمینی
نصرالله حکمت، استاد فلسفه دانشگاه شهید بهشتی
رضا داوری اردکانی، استاد فلسفه دانشگاه تهران
محمدتقی راشد محصل، استاد فرهنگ و زبانهای باستانی پژوهشگاه علوم
انسانی و مطالعات فرهنگی
احد فرامرز قراملکی، استاد فلسفه دانشگاه تهران
حسین کلباسی اشتری، استاد فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی
سیدمصطفی محقق داماد، استاد حقوق دانشگاه شهید بهشتی
فتح‌الله مجتبابی، استاد ادیان و عرفان دانشگاه تهران
کریم مجتهدی، استاد فلسفه دانشگاه تهران

نشانی: تهران، بزرگراه رسالت، روبروی مصلاهی بزرگ تهران، مجتمع امام خمینی(ره)، ساختمان شماره ۱۲.

صندوق پستی: ۶۹۱۹ - ۱۵۸۷۵ تلفن پیگیری مقالات: ۸۸۱۵۳۲۲۱ تلفن اشتراک و فروش: ۸۸۱۵۳۵۹۴

تلفن مرکز تدوین تاریخ فلسفه: ۸۸۱۵۳۴۹۴ نمابر: ۸۸۴۹۳۸۰۳

www.hop.mullasadra.org Email: SIPRIn@mullasadra.org

شاپا نسخه چاپی: ۹۵۸۹-۲۰۰۸ شاپای نسخه الکترونیک: ۵۱۶۰-۲۶۷۶ چاپخانه: نقره آبی

براساس ابلاغیه شماره ۳/۱۸/۵۴۷۳۳ مورخ ۹۲/۴/۱۹ کمیسیون نشریات علمی کشور، فصلنامه تاریخ فلسفه دارای «درجه علمی» است. این فصلنامه در پایگاه‌های: JSC, Philosopher's Index, noormags و magiran نمایه میشود.

منشور اخلاقی نشریات بنیاد حکمت اسلامی صدرا	۳
راهنمای تدوین مقاله.....	۹
سخن سردبیر	۱۵
بررسی حضور مؤلفه‌های فکری سنت افلاطونی - افلوپینی در اندیشه خواجه نصیرالدین طوسی	
سیدمرتضی هنرمند.....	۱۷
اوسیای ارسطو و ترجمه آن به «گوهر» و «عین»	
حمید خسروانی، حمیدرضا محبوبی آرانی	۴۱
تقدم سوفیا بر فرونیسیس و اهمیت آن در فلسفه اخلاق ارسطو	
علی ناظمی اردکانی، رضا داوری اردکانی، مالک حسینی.....	۶۳
حد و تعریف بر مبنای فلسفه سینوی و صدرایی	
نرگس ونایی، منصور ایمانپور، سهراب حقیقت.....	۸۵
تبیین نگرش غایتمدارانه فارابی نسبت به موسیقی	
محسن حبیبی، سیدمحسن موسوی	۱۱۱
مطالعه تطبیقی فن شعر ارسطو و ابن سینا در باب چگونگی شعر	
فریده دلیری، اسماعیل بنی‌اردلان، امیر مازیار.....	۱۳۳
نگاهی دیگر به یک قرن ترجمه آثار فلسفی در ایران (کتابشناسی فیلسوفان مغرب‌زمین از ابتدای قرن بیستم تاکنون)	
سعید انواری، مریم مهدوی مزده.....	۱۷۳

سخن سردیبر

از جمله منابع مربوط به تاریخ عقاید و مکاتب فکری و اعتقادی که بنحو مستقیم یا غیرمستقیم با سیر و تاریخ کلام و فلسفه در عالم اسلام مناسبت دارد، مجموعه‌هایی است با عنوان «ملل و نحل» یا «مذاهب و فرق»؛ برای نمونه *الملل و النحل* عبدالکریم شهرستانی (ت. ۵۴۸ق.) و *الفرق بین الفرق* عبدالقاهر بغدادی (ت. ۴۲۹ق.). امروزه پژوهشهایی ارزنده درباره پیشینه این آثار - و به اصطلاح آثار فرقه‌نگاری - و طبقه‌بندی آنها صورت گرفته است (آقانوری، علی (۱۳۸۲) «درآمدی بر شناخت مشهورترین آثار ملل و نحل»، نشریه طلوع، ش ۵). این مجموعه‌ها که در آغاز عمدتاً بقصد تفکیک و تمییز مکاتب و فرقه‌های کلامی - فقهی از یکدیگر و دفاع از مذهب (بزعم نویسنده) حقه و احیاناً نشان دادن بطلان دیگر عقاید، تدوین و تصنیف میشد، از یکسو، معرف فضای فکری و اعتقادی عصر خود و گفتمان غالب در آن زمان بوده و از سوی دیگر، نمایانگر زمینه‌ها و نحوه شکلگیری مذاهب و نحله‌ها در مقاطع تاریخی قبل از زمان تصنیف یا معاصر اثر است. با وجود این، جای پژوهش در این زمینه همچنان خالی است. در این مجال به ذکر چند ملاحظه اکتفا میکنیم:

۱. واژه «ملل» (جمع ملت) که در عنوان برخی از این آثار آمده، چنانکه گفته‌اند، در فرهنگ اسلامی در اصل بمعنای دین و مذهب، آیین و کیش بکار میرفته و در ایران معاصر، ظاهراً پس از دوره مشروطه، بمعنای گروه، جمعیت، کشور و ساکنان سرزمینی واحد، و اخیراً در مقابل واژه فرنگی nation بکار میرود. این ریشه‌یابی معنایی خود میتواند از تلقی دینی و اعتقادی قدما درباره دلالت‌های این لفظ حکایت کند. قرآن کریم از «ملت ابراهیم» (آل عمران/ ۹۵) و از زبان حضرت یوسف، از «تبعیت از ملت پدرانم، ابراهیم و اسحاق و یعقوب» (یوسف/ ۳۸) سخن گفته است. همچنین در روایات و احادیث مأثوره نیز شواهدی از کاربرد این واژه را میتوان مشاهده نمود. در اینجا مراد از «ملت»، دین خدایی یا منزل است که بواسطه انبیای الهی با محوریت باور به توحید و

۱۵

پرستش خدای یگانه، به انسانها عرضه شده است. بر همین اساس، مکاتب و آیینهای غیروحيانی، غیرمنزل و دستساز و دست‌پرورده بشر از دایره شمول واژه خارج میشوند.

۲. این مکاتب و فرقه‌ها هرچند در آغاز در فضای مناقشات کلامی و گهگاه فقهی شکل گرفته‌اند، اما بتدریج به عرصه مکاتب و مشارب فلسفی نیز سرایت کرده و مشخصاً دو مکتب اعتزالی و اشعری در پیوندی نزدیک با مشربهای فلسفی ظاهر شده‌اند. نکته اینجاست که مشربهای فلسفی و کلامی عقل‌باور همواره در گسترش و توسعه علم و تمدن عالم اسلام مشارکت و دخالت داشته و نقش‌آفرینی کرده‌اند و برعکس، برخی مشربهای ظاهری، عقل‌ستیز و متصلب، هیچگونه نقش مثبتی در این سیر و گسترش نداشته‌اند، بلکه در بسیاری از مقاطع، در حکم مانع و چالش و انحطاط فرهنگی آشکار شده‌اند. کافی است نتایج فکری، علمی و فرهنگی رویکردهای ضدعقلی و اشعری مسلک و ایده‌های منحط کسانی چون ابن تیمیه را در ظهور پدیده‌های نابهنجاری همچون سلفی‌گری و وهابیت تکفیری در همین دهه‌های اخیر بیاد آوریم. مطالعه و سنجش اینگونه منابع میتواند ما را به اسباب این تفرق، بویژه بازخوانی چرایی رشد علوم عقلی در دامن تعلیمات امامان شیعه اثناعشری رهنمون سازد.

۳. بررسی و سنجش و به اصطلاح مطالعه انتقادی ایندسته از آثار در فضای فکری جدید و بدست پژوهشگران عالم اسلام، ضرورت دارد. اغلب این آثار به دلایلی که خود جای تأمل فراوان دارد (و بیان مقاصد آنان در این زمینه، به فهم مبادی شرق‌شناسی در متن تاریخ غرب جدید بسیار مدد میرساند)، سخت مورد توجه مستشرقان و مورخان غربی بوده و هست و متأسفانه در حوزه فرهنگ اسلامی، از ایندست مطالعات انتقادی کمتر صورت گرفته است. آثاری چون *فرق الشیعه نوبختی؛ الملل و النحل شهرستانی؛ الفرق بین الفرق بغدادی؛ الفصل بین الملل ابن حزم؛ مقالات الاسلامیین اشعری؛ التبصیر اسفراینی؛ کتاب الزینیه ابو حاتم رازی* و چندین اثر مهم دیگر، نه تنها به زبانهای اروپایی - حتی مکرر- ترجمه شده، بلکه مورد تحلیل و واکاوی جمعی از مستشرقان و بااصلاح اسلام‌شناسان قرار گرفته است. با این حال، اکثر این پژوهشها به رشد علوم عقلی در مشرق عالم اسلام - با محوریت سرزمین ایران - اعتراف کرده و به نقش روح و باور و فرهنگ ایرانی در این زمینه اقرار میکنند.

در کنار لزوم بررسی جامع ایندسته از منابع، باید به ضرورت بررسی منابعی که در دسته منابع عقایدنگاری و شرح احوال و تراجم و فهرستها قرار میگیرند نیز اشاره کنیم که امید است در مجالی دیگر به چند ملاحظه در اینباره هم بپردازیم؛ ان شاء الله.